

УДК 342.951:343.148

**Р. В. Тополя**, старший судовий експерт

Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

## **ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Досліджено зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень, зокрема узагальнено досвід такого регулювання в Бельгії, Великій Британії, Іспанії, Литві, Німеччині, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Франції, Чехії, Швеції тощо.

*Ключові слова:* експерт, законодавство, імплементація, експертиза, технічний паспорт, співробітництво.

Исследован зарубежный опыт административно-правового регулирования экспертно-криминалистических исследований, в частности обобщен опыт такого регулирования в Бельгии, Великобритании, Испании, Литве, Германии, Нидерландах, Норвегии, Финляндии, Франции, Чехии, Швеции и др.

*Ключевые слова:* эксперт, законодательство, имплементация, экспертиза, технический паспорт, сотрудничество.

The foreign experience of administrative and legal regulation of expert criminal research has been studied, in particular, the experience of such regulation in Belgium, the United Kingdom, Spain, Lithuania, Germany, the Netherlands, Norway, Finland, France, the Czech Republic, Sweden, etc. has been generalized.

*Key words:* expert, legislation, implementation, examination, technical passport, cooperation.

Питання запозичення передового досвіду законодавчого регулювання різних сфер життєдіяльності суспільства завжди було актуальним, передусім у період реформування цих сфер і вдосконалення вітчизняного законодавства. Не є винятком й адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень, особливо сьогодні, коли постійно вдосконалюються методи та засоби вчинення злочинів, що потребує ефективної боротьби з ними.

Проблематику запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень аналізували у своїх працях учені в галузі адміністративного права, кримінального процесу та криміналістики. Теоретичним підґрунтям обраної тематики дослідження стали праці вітчизняних та іноземних учених й експертів-практиків В. Авер'янова, Т. Авер'янової, В. Бахіна, Р. Белкіна, А. Вінберга, Г. Грановського, В. Гіжевського, В. Грязіна, О. Олійника, О. Россінської, М. Салтевського, І. Сорокотягіна, Д. Сорокотягіної, О. Фількової,

В. Шепітька, В. Шерстюка, М. Шульги, М. Щербаковського та інших. Свої праці вони присвятили різним аспектам зазначеної тематики. Проте постійний розвиток законодавства у світі зумовлює потребу в системному його дослідженні.

Метою статті є дослідження норм адміністративно-правового регулювання проведення експертно-криміналістичних досліджень і винайдення найбільш прийнятних з них для запозичення та імплементації в український правовий простір, окреслення шляхів розвитку цього законодавчого напрямку в Україні.

Зрозуміло, що недоречно просто копіювати законодавство іноземних країн — слід завжди враховувати український менталітет, стан та особливості суспільного розвитку країни тощо. Першочерговим завданням у цьому процесі, як слушно зазначає В. Джарта, є узгодження української правничої термінології з термінологією, яку використовують зарубіжні країни, зокрема країни Євросоюзу (з огляду на євроінтеграційний курс розвитку України) [1, с. 185].

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі — ЄС) є пріоритетною складовою євроінтеграційного процесу України до ЄС, а цей напрям міжнародної діяльності — пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України (*acquis communautaire*) критеріям, які висуває Євросоюз до країн, що мають намір вступити до нього [2, с. 1]. Важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС є також досягнення певного рівня узгодженості норм українського законодавства та правових норм ЄС щодо використання спеціальних знань у судочинстві [3, с. 637].

Як зазначає В. Введенська, нині розвиток українського суспільства, зокрема його євроінтеграційний вектор, зумовлюють появу нових подій і явищ, що мають віднайти своє місце як у національному законодавстві, так і в теорії права [4, с. 12].

Розвиток міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності, на думку Ю. М. Чорноус і О. А. Лопати, значною мірою залежить від наявності/відсутності договірних відносин з певною країною. За їх відсутності слід керуватися принципом взаємності, що притаманний будь-яким міжнародно-правовим відносинам світового співтовариства [5, с. 11].

Як відомо, в Україні ключовим нормативно-правовим актом у сфері адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень є Закон України «Про судову експертизу» [6], останній розділ якого присвячено міжнародному співробітництву державних судово-експертних установ України в галузі судової експертизи. У ст.ст. 22 і 23 цього Закону викладено порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної особи чи органу іноземної держави, залучення фахівців інших держав для спільного проведення судових експертиз, ст. 24 присвячено міжнародному співробітництву державних спеціалізованих установ, що виконують судові експертизи [7, с. 5].

Аналіз законодавства країн ЄС дозволяє виокремити певні його норми, які застосовують на більш поглиблене вивчення.

Так, у країнах ЄС послідовно реалізується принципи забезпечення незалежності експерта, орієнтації не на відомчу його належність, а на наявність у нього спеціальних знань, необхідних для вирішення завдань правосуддя, забезпечення принципу змагальності експертів, залучених різними сторонами процесу, та інші принципи, які мають вирішальне значення для забезпечення судочинства незалеж-

ною, об'єктивною, кваліфікованою експертизою. При цьому наявність інституту приватної експертизи в країнах ЄС не лише є однією із гарантій забезпечення законних прав і свобод громадян та інтересів суспільства; вона дає змогу суттєво зменшити бюджетні витрати на утримання державних спеціалізованих експертних установ.

У більшості європейських країн існують ліміти на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, яку було оформлено за відсутності працівників органів внутрішніх справ. Як зазначають М. Лошицький та І. Шруб, така практика позитивно зарекомендувала себе і не викликає суттєвих заперечень [8, с. 96].

У Нідерландах судові експерти державних експертних установ проводять експертизи і дослідження за зверненням поліції, а не суду. Суд запрошує експертів на засідання незалежно від їх основного місця роботи.

У Великій Британії експерта для проведення експертизи або дослідження зазвичай залучає одна зі сторін процесу (відповідно його розглядають як експерта з боку обвинувачення або з боку захисту). Список експертів зберігається в Спілці юристів.

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом від 20.04.67 р. № 36 «Про експертів і перекладачів». Списки експертів (зі змінами та доповненнями) веде кожний обласний суд і розсилає їх до Міністерства юстиції, обласної прокуратури, поліції Чеської Республіки (управлінь областей), районних і військових судів, районних прокуратур. Централізований список експертів веде Міністерство юстиції. Він поєднує в собі списки обласних судів і розподілених за спеціальностями (галузями знань) так само, як і обласні списки. Водночас Державний орган Чеської Республіки може призначити експертом й особу, яку не внесено до списку. Одночасно із веденням централізованого списку експертів Міністерство юстиції Чеської Республіки веде список організацій, які так само можуть складати експертні висновки, — державних і недержавних установ, які на професійній основі здійснюють експертну діяльність, а також вищих навчальних закладів, наукових інститутів та організацій, які на прохання державних органів можуть виконати експертне дослідження та скласти висновок судової експертизи [3, с. 365].

У Фінляндії та Швеції експертом є особа, яка виконує судову експертизу, маючи для цього спеціальні знання та навички, відповідну вищу освіту. Системи експертних установ Фінляндії та Швеції складаються з державних і приватних лабораторій, які проводять судові експертизи, а також освітніх установ, які здійснюють підготовку фахівців у галузі судової експертизи. Після закінчення навчання у вищому навчальному закладі експерт отримує диплом магістра та сертифікат, який надає йому право проводити судову експертизу як у державних органах, так і в межах приватної практики. Процесуальне законодавство Фінляндії та Швеції не містить терміна «спеціаліст»; судовому експертові надається статус свідка. Розподіл посад експерта і фахівця в державних лабораторіях Фінляндії здійснюється за науковим ступенем: експерт має ступінь магістра, а фахівець — ступінь бакалавра, що підтверджується відповідними дипломами про вищу освіту [3, с. 636].

У Бельгії та Франції експертом є будь-яка особа, яка завдяки своїй освіті та досвіду має поглиблені знання в одній або кількох галузях знань. Експерти у Франції та Бельгії об'єднуються у професійні одно- чи багатодисциплінарні асоціації, спілки та

палати (Французька національна палата експертів-фахівців, Бельгійська асоціація експертів), до яких на правах членів входять експерти з різних галузей знань.

Функціонування інституту приватної експертизи, що упродовж тривалого часу зарекомендував себе як успішний, передбачає судочинство Німеччини. Якщо сторони процесу домовляються про залучення певних осіб як експертів, суд має дати на це згоду (§ 403 Цивільного процесуального кодексу ФРН).

Сьогодні в окремих країнах Європи згідно зі стандартом ISO-EN17024 «Загальні вимоги до органів, що здійснюють сертифікацію персоналу» розпочато сертифікацію судових експертів. Органи сертифікації відповідно до п. 4.2.1 цього стандарту не можуть підпорядковуватись установам, у яких працюють судові експерти [3, с. 636].

Певна подібність до українського законодавства в галузі судово-експертної діяльності спостерігається в законодавстві Іспанії. Так, в Іспанії, як і в Україні, судово-експертні лабораторії функціонують у різних відомствах, зокрема в Міністерстві внутрішніх справ і Міністерстві юстиції [9].

Слід також зазначити, що зазвичай в європейських країнах адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень (зокрема транспортних засобів; далі — ТЗ) передбачає співпрацю відомчих експертних установ з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ.

Крім того, такими, що заслуговують на увагу, є норми законодавства деяких європейських країн, зокрема Німеччини, Норвегії, Литви, які передбачають наявність двох технічних паспортів на ТЗ: «великого» та «малого». Так званий малий паспорт дає його власнику право керувати ТЗ, користуватися ним, а так званий великий паспорт — ще й повне право розпоряджатися ТЗ та відчужувати його.

Цікавим є досвід Республіки Казахстан, де вперше було реалізовано ідею створення єдиної експертної системи, тобто де встановлено єдину державну підпорядкованість судово-експертної діяльності. Згідно зі ст. 4 Закону Республіки Казахстан «Про судову експертизу» таку експертизу проводять державні органи судової експертизи, а саме: Центр судової експертизи Міністерства юстиції Республіки Казахстан, Центр судової медицини уповноваженого органу в галузі охорони здоров'я та його територіальні підрозділи, спеціалізовані підрозділи державних органів та організацій, до функцій яких належить проведення судових експертиз (при цьому в Міністерстві внутрішніх справ, Комітеті національної безпеки і Міністерстві оборони залишили працівників для виконання функцій з техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування) [10].

Ефективним засобом у справі ознайомлення з досвідом роботи зарубіжних лабораторій, у тому числі з нормативно-правовим забезпеченням їх діяльності, є участь судово-експертних установ України в міжнародних експертних організаціях. На початок XXI ст. судові експерти країн світу не мають своєї професійної міжнародної організації (на кшталт Інтерполу). Однак в Європі функціонує Європейська мережа криміналістичних наукових установ (European Network of Forensic Science Institutions — ENFSI), що є найавторитетнішою ланкою об'єднання судових експертів Європи. Нині членами цієї європейської спільноти є 68 лабораторій судової експертизи з 36 країн Європи [11; 12, с. 605]. Експерти мають можливість обмінюватися досвідом експертної практики шляхом участі в роботі 17 робочих груп ENFSI, створених за різними напрямками досліджень.

Результати діяльності ENFSI високо оцінюють у світі, що підтверджує думку про перспективність розвитку міжнародних контактів у галузі судової експертизи, у тому числі шляхом членства в цій організації.

Крім ENFSI у світі створені і функціонують інші не менш впливові міжнародні організації в судово-експертній сфері, зокрема Австралійська академія судово-експертних наук (Australian Academy of Forensic Sciences — AAFS), Американське товариство дослідників спірних документів (American Society of Questioned Document Examiners — ASQDE), Асоціація менеджерів якості судової експертизи (Association of Forensic Quality Assurance Managers — AFQAM), Асоціація експертів з вогнепальної зброї і слідів інструментів (Association of Firearm and Tool Mark Examiners — AFTE) тощо [13].

Кожна з цих організацій, об'єднуючи експертів з різних країн світу, певною мірою сприяє розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи, підвищенню їх якості, обміну досвідом експертної практики тощо.

Підсумовуючи зазначене вище, слід ще раз наголосити на тому, що запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень загалом зводиться до таких ключових положень.

Недоречно цілком копіювати законодавство іноземних країн — запозичувати слід лише ті норми зарубіжного законодавства, які ефективно проявили себе на практиці, враховувати український менталітет, особливості та стан розвитку українського суспільства.

Слід ретельніше вивчати питання адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень в європейських країнах, де відомчі експертні установи активно співпрацюють з підрозділами поліції під юрисдикцією міністерства внутрішніх справ, а також досвід експертної практики цих країн.

Участь судово-експертних установ України в міжнародних організаціях, вивчення досвіду та результатів роботи цих організацій сприяє підвищенню науково-технічного рівня експертних досліджень, удосконаленню нормативно-правового забезпечення їх проведення.

### Список використаної літератури

1. Джарти В. В. Управління об'єктами державної власності в Україні: правова природа та механізм реалізації : монографія / В. В. Джарти. — Харків : Диска плюс, 2014. — 270 с.
2. Грицак С. В. Адаптація інформаційного законодавства України до норм Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. В. Грицак. — Запоріжжя, 2013. — 16 с.
3. Авдєєва Г. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Г. Авдєєва // Гармонізація законодавства. — 27 червня 2017 р. — Режим доступу : [http://www.ares21.vk.kharkov.ua/bitstream/123456789/7223/1/Avdeeva\\_634.pdf](http://www.ares21.vk.kharkov.ua/bitstream/123456789/7223/1/Avdeeva_634.pdf) — Назва з екрану.
4. Введенська В. «Європротокол», як джерело доказів / В. Введенська // Підприємництво, господарство і право — 2012. — № 6 (198). — С. 12—15.
5. Чорноус Ю. М. Правові засади міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності / Ю. М. Чорноус, О. М. Лопата, // Криміналістичний вісник. — 2016. — № 1 (25). — С. 7—12.
6. Закон України «Про судову експертизу» : станом на 19 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

7. Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи [Електронний ресурс] // Можливість міжнародного співробітництва державних СЕУ. — 22 січня 2017 р. — Режим доступу : [http://www.vuzlib.su/books/2034-Гончаренко-Експертизи\\_у\\_судовій\\_практиці](http://www.vuzlib.su/books/2034-Гончаренко-Експертизи_у_судовій_практиці). — Назва з екрану.

8. Лошицький М. Нові підходи до розмежування повноважень при оформленні матеріал ДТП (між ОБС та страховими організаціями) / М. Лошицький, І. Шруб // Вісник прокуратури. — 2010. — № 6 (106). — С. 93—95.

9. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Л. М. Романенко // Електронна бібліотека юридичної літератури : Правознавець. com.ua. — 13 липня 2017 р. — Режим доступу : <http://pravoznaves.com.ua/period/article/2241/%D0>. — Назва з екрану.

10. Закон Республики Казахстан «О судебно-экспертной деятельности» [Электронный ресурс] : по состоянию на 18 апр. 2017 г. — Режим доступа : [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=93958](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=93958).

11. ENFSI [Электронный ресурс] // Европейская сеть организаций судебной экспертизы. — 22 июля 2017 г. — Режим доступа : <http://www.ekei.ee/ru/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/enfsi>. — Название с экрана.

12. Смирнова С. А. Судебная экспертиза на рубеже XXI века. Состояние, развитие, проблемы / С. А. Смирнова. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2004. — 875 с.

13. Экспертный центр при Институте судебных экспертиз и криминалистики [Электронный ресурс] // Европейская Сеть судебно-экспертных учреждений (European Network of Forensic Science Institutes — ENFSI) — 12 июня 2017 г. — Режим доступа : <https://ceur.ru/library/spravochnik/ms/item126232/>. — Название с экрана.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.